

Τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο

Εἰς μνήμην τοῦ μεγάλου Δασκάλου

Μερικὲς συζητήσεις, ὅταν γίνονται σὲ ἄσχετες στιγμὲς καὶ χωρὶς καμμία προεργασία, ἔχουν τὶς περισσότερες φορὲς μεγαλύτερη ἀξία ἀπ’ τὶς προετοιμασμένες καὶ ἄριστα προμελετημένες ἀπὸ καιρὸ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ζωή...

Μὲ τὸν Γιάννη Μόραλη εἶχαμε ἀπλὴ γνωριμία ἀρκετὸ καιρὸ πρὶν, ἀλλὰ τρώγαμε κάθε μεσημέρι σχεδὸν στὸ ἴδιο ἐστιατόριο τῶν Ἀθηνῶν, συνήθως σὲ διπλὰνὰ τραπεζάκια, κι ὅλο πιάναμε τὴν συζήτηση, γιὰ τὰ καθημερινά, γιὰ τὶς πολιτικὲς ἐξελίξεις, γιὰ τὴν ἱστορία, ὅποτε γνωριστήκαμε καλύτερα· κάποια μέρα εἵμασταν μόνοι μας καὶ μοῦ διηγήθηκε ὅτι ἡ καταγωγή του ἦταν ἀπ’ τὴν Ἄρτα κι ὁ πατέρας του ἦταν φιλόλογος, καλὸς καὶ μὲ ὄνομα στὴν περιοχὴ καὶ στὴν Ἀθήνα· ἡ γιαγιά του, ἀπ’ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας του, ἦταν Βλάχα ἀπ’ τὸ Συρράκο, ἀπὸ γνωστὴ ἐμπορικὴ οἰκογένεια, χρυσοχόος ἦταν ὁ ἄντρας της: «Ἦταν κανονικὴ ἀρχόντισσα σὲ ὅλα της, σὲ ἐντυπωσίαζε ἀπ’ τὴν πρώτη της γνωριμία· μὲ πῆρε κι ἐμένα μερικὲς φορὲς, ὅταν ἤμουν μικρός, στὸ Συρράκο, τὸ θυμᾶμαι τὸ παλιὸ ἀρχοντικό. Ἀλλὰ ἡ καταγωγή της ἦταν ἀπ’ τὸ Σοῦλι καὶ περηφανευόταν πολὺ γι’ αὐτό. Ἦρθαν τὰ γεγονότα δὲν ξαναπῆγα, τὴν χάσαμε καὶ τὴν γιαγιά. Ἐμείνα μόνιμα στὴν Ἀθήνα πλέον...» Καὶ χαμήλωσε τὸν τόνο τῆς φωνῆς του καὶ τὸ κεφάλι. «Ξέρετε, Δάσκαλε, εἵμαστε καὶ πατριῶτες, γιατί κι ἡ δική μου καταγωγή εἶναι ἀπ’ τὸ Σοῦλι, σύμφωνα μὲ τὴν οἰκογενειακὴ μας παράδοση». «Ἔτσι ἔ;» «Ναί, καὶ τὸ διαπίστωσα καὶ πάλι κατὰ τὴν ἐπίσκεψή μου στὰ ἥρωικὰ χωριά, πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια». «Σοβαρά; Ἦθελε πάντοτε ἡ γιαγιά μου νὰ πᾶμε στὸ Σοῦλι, "νὰ προσκυνήσει τὰ δικά της χώματα", ὅπως ἔλεγε». «Πήγατε;» «Δὲν προλάβαμε...» κι ἔσκυψε πάλι τὸ χιονισμένο κεφάλι του· κάτι σὰν δάκρυ διέκρινα στὰ μάτια του, ἀλλὰ ἀμέσως σκούπισε μὲ τὸ μαντήλι του τὸ πρόσωπό του.

Κάτι πῆγε νὰ πεῖ, ἀλλὰ ἓνας γνωστὸς ζωγράφος μπῆκε κι ἄλλαξε τὴν συζήτηση: «Γειά σου Γιάννη», «Γειά σου Πέτρο», καὶ τὰ συνήθη, ἄσχετα μὲ τὸ θέμα μας. Δὲν τοῦ προσέφερε θέση κι ὁ Πέτρος ἀναχώρησε λέγοντας, «Ἔχετε συζήτηση μᾶλλον;» «Ναί, κάτι συζητᾶμε μὲ τὸν Βλάχο ἀπὸ δῶ καὶ συμπατριώτῃ μου, ὅπως διαπιστώσαμε τώρα μόλις».

Πῆρε τὸ ποτήρι του μὲ τὸ κόκκινο κρασί του πάντα, «στὴν ὑγεία σου, πατριώτῃ», μοῦ λέει γιὰ πρώτη φορὰ, «στὴν ὑγεία σας Δάσκαλε», ἀπαντάω κι ἐγὼ καὶ τσουγκρίζουμε τὰ ποτήρια μας. «Τὴν ἀγαποῦσατε πολὺ τὴν

Ἕνας ἄλλος μᾶς διέκοψε, «Γειά σου, Γιάννη», «Γειά σου, Κώστα», ἀπαντάει πιὸ κοφτὰ σ' αὐτόν, ἀλλὰ ὁ Κώστας στρογγυλοκάθεται στὴν ἄδεια καρέκλα· τὸν κοιτάζει ὁ Δάσκαλος μὲ μισὸ μάτι, αὐτὸς ὅμως κάνει πῶς δὲν καταλαβαίνει: «Εἶδες, Γιάννη, τὴν ἔκθεση τοῦ Τάδε;» «Ὁχι, ἀπαντάει κοφτὰ, καὶ δὲν θὰ τὴν δῶ». «Μά, γιατί, εἶναι φίλος σου;» «Εἶναι φίλος μου, ἀλλὰ δὲν θὰ τὴν δῶ». Καταλαβαίνει αὐτὸς ὅτι κάτι ἄλλο συμβαίνει, δὲν τοῦ προσέφερε καὶ κρασί, ὁπότε λέει, «Φεύγω, θὰ ἔχετε συζήτηση μὲ τὸν κύριο». «Ναί», ἀπαντάει ἀκόμη πιὸ κοφτὰ.

«Τὰ ξέρεις καλά, βλέπω!» «Ναί, Δάσκαλε, ἔχω διαβάσει πολλὰ γιὰ τοὺς Σουλιῶτες, τὰ δημοτικά μας τραγούδια· ἦταν κι ἡ Λένκω Μπότσαρη, ἡ

ἀδελφή τοῦ Μάρκου, 'Εγὼ εἶμ' ἡ Λένκω Μπόσταρη, ἡ ἀδελφή τοῦ Μάρκου'. Ἐχὼ ἀκούσει τὴν οἰκογενειακὴ μας παράδοση, ἔχῳ ἐπισκεφθεῖ καὶ τὰ Ἁγία χῶματα, πρὶν ἀπὸ δέκα χρόνια περίπου, ὅπως σᾶς εἶπα». «Ἦταν Ἀρβανίτες, ὅπως λένε;» «Ὁχι, ἦταν καὶ Ἀρβανίτες στὸ Σοῦλι καὶ μᾶλλον ἦταν ἡ μεγαλύτερη φυλὴ αὐτὴ, ράτσα, ὅπως λέγανε τότε». «Θυμᾶμαι, αὐτὸ ἔλεγε κι ἡ γιαγιά μου. Κατοικοῦσαν τρεῖς φυλές, ἔλεγε, Ἀρβανίτες, Γκρέκοι καὶ Βλάχοι. Καὶ κανένας δὲν τῆς ἔλεγε ὅχι». «Εἶχε δίκαιο. Θὰ ἦταν διαβασμένη;» «Γιὰ τὴν ἐποχὴ της, ὡς γυναικὰ, ἦταν μορφωμένη, εἶχε βγάλει Σχολαρχεῖο, κι ἤξερε γράμματα, καλλιγραφία... Ἐγὼ θαύμαζα τὰ γράμματά της· ἔγινε ζωγράφος, ἀλλὰ δὲν ἔγραψα ποτὲ τόσο ὡραῖα γράμματα...» Ἐσκυψε πάλι τὸ κεφάλι, σκούπισε τὰ μάτια του, φανερὰ πλέον τώρα. Ἡ σιωπὴ μᾶς ἦταν ἀπαραίτητη· εἴχαμε ἀποτελειώσει τὸ φαγητὸ καὶ κουτσοπίναμε.

Παίρνει, μετὰ ἀπὸ μερικὰ λεπτά, τὸ ποτήρι, «Γειά σου πατριώτη», «Γειά σας Δάσκαλε». «Μοῦ θύμισες πολλὰ σήμερα, ἴσως τὶς καλύτερες μέρες τῆς ζωῆς μου. Σ' εὐχαριστῶ». «Σᾶς χάραξε ἡ γιαγιά σας;» «Τώρα στὰ γεράματα τὸ καταλαβαίνω, ὅσο ἀνατρέχουν οἱ ἀναμνήσεις μου στὴν ἐποχὴ της. Πέθανε, ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμο· ἤμουν στρατιώτης, δὲν μπόρεσα νὰ πάω στὴν κηδεῖα της, κι εἶχα νὰ τὴν δῶ πολλὰ χρόνια. Κάποτε, γυρίζοντας ἀπ' τὰ Γιάννινα, στρατιώτης μὲ ἄδεια, σταμάτησα στὴν Ἄρτα καὶ τῆς ἀναψα ἓνα κερί στὸν τάφο της...» Σταμάτησε πάλι κι ἐγὼ σεβάστηκα τὴν σιωπὴ του...

Ξαναπῆρε τὸ ποτήρι του, «Γειά σου πατριώτη», «Γειά σας Δάσκαλε». Εἶχε ἀλλάξει ἡ ἔκφρασή του· ἦταν πάλι τὸ συνηθισμένο χαμογελαστὸ πρόσωπο. «Εὐχαριστῶ πάλι γιὰ τὴν συζήτηση. Ἦταν ἀφορμὴ νὰ ἀναβλύσουν οἱ μνήμες μου. Τόσο πολὺτιμες γιὰ μένα. Ἀλλὰ, γιὰ πές μου, πῶς ἦταν αὐτὲς οἱ τρεῖς φυλές;» «Ἀπ' τὶς φάρες, τὶς μεγάλες οἰκογένειες δηλαδή -ἀν κι ἓνα μικρὸ μέρος ἀπ' τὶς φάρες μᾶς εἶναι γνωστὸ, γιατί οἱ περισσότερες δὲν κατεγράφησαν, δὲν εἶχαν ἀρχεῖα τότε- ἀποδεικνύεται ὅτι, περίπου τὸ 35-40% ἦταν Ἀρβανίτες, καὶ τὸ ὑπόλοιπο μισομοιρασμένο, ἦταν Γκρέκοι, δηλαδή ὅσοι μιλοῦσαν μόνο ἑλληνικά, μὲ λίγες φάρες περισσότερες, καὶ Βλάχοι, οἱ Κουτσόβλαχοι, μὲ τὴν γλῶσσα τους. Παραδείγματος χάριν, οἱ Μποτσαραῖοι ἦταν Ἀρβανίτες, οἱ Τζαβελλαῖοι ἦταν Γκρέκοι κι οἱ Κουτσονικαῖοι, Βλάχοι, ἀλλὰ καὶ λίγες ἄλλες φάρες, τουρκικῆς καταγωγῆς. Ἐπίσημη γλῶσσα τους, ὅπως καὶ ἐκκλησιαστικὴ, ἐμπορικὴ καὶ διπλωματικὴ, ἦταν μόνο ἡ ἑλληνικὴ· ἐπίσης, κι ὅσα παιδιά τους μάθαιναν γράμματα, πηγαιναν σὲ ἑλληνικὰ σχολεῖα. Εἶχαν καὶ μερικὰ σχολεῖα στὸ Σοῦλι, ἀλλὰ δὲν ἐπιδίδονταν καὶ πολὺ στὰ γράμματα καὶ στὸ ἐμπόριο, μόνο ἀπὸ πόλεμο γνώριζαν. Καὶ γνώριζαν καλά».

«Ξέρεις, πατριώτη, μιλάμε σχεδὸν πάνω ἀπὸ δύο ὥρες τώρα!» «Μήπως θέλετε νὰ σταματήσουμε;» «Ὁχι δά, μοῦ κάνει ἐντύπωση, ὅτι δὲν αἰσθάνομαι καθόλου βάρους. Ἐγὼ εἶμαι ζωγράφος καὶ μιλάω περισσότερο μὲ

τὰ ἔργα μου καὶ λιγώτερο μὲ τὰ λόγια. Σπανίως ἀντέχω πάνω ἀπὸ μισὴ ὥρα, τρία τέταρτα συζητήσεις. Τίς ἀφήνω, μὲ κουράζουν». «Μὲ τιμᾶτε μ' αὐτὰ ποὺ λέτε!» «Δὲν τὸ λέω γι' αὐτό, ὅχι ὅτι δὲν σᾶς τιμῶ, τὸ ἀντίθετο. Ὅταν συζητᾶμε πολιτικά, κάνεις καλὲς παρατηρήσεις καὶ γι' αὐτό, ὅταν ἔχω ἀπορίες, σὲ ρωτάω. Ἀλλὰ τελειώνουμε γρήγορα». «Μήπως θέλετε νὰ σταματήσουμε; Σᾶς τὸ εἶπα καὶ πιὸ πρὶν». «Μὴν τὸ ξαναπεῖς. Θὰ συνεχίσουμε, ἐκτὸς κι ἂν ἔχεις δουλειά, γιατί σὲ ξέρω δὲν κουράζεσαι ἐσύ». «Καθόλου, συνεχίζουμε».

Πῆρε πάλι τὸ ποτῆρι μὲ τὸ κρασί, εἶχε φέρει ὁ Ἀλέκος τὸ μῆλο καὶ λίγη γραβιέρα, «Στὴν ὑγείᾳ σου, πατριώτη», «Στὴν ὑγείᾳ σας, Δάσκαλε». Ἦπτε τὴν γουλιὰ του, πῆρε λίγη γραβιέρα, ἔδειχνε σκεπτικός, τὸν ἄφησα· πῆρε ἄλλη μία γουλιὰ, λίγο μῆλο. «Ξέρεις, λέει στὸ τέλος· ἀπὸ καιρὸ ἤθελα νὰ σὲ ρωτήσω, γιατί τὸ ἔχω ἀπορία πάνω ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, περισσότερα καί, μόλις ἄρχισαμε νὰ κάνουμε παρέα –γνωρίζομασταν κι ἀπὸ παλιά, φυσικά, ἀλλὰ ὅχι τόσο καλά-, σκέφθηκα ὅτι, μόνο ἐσύ θὰ μποροῦσες νὰ μοῦ λύσεις τὴν ἀπορία». Σταμάτησε πάλι. «Ἄκουσε προσεκτικά, συνέχισε, καὶ θὰ καταλάβεις. Ἦταν τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ΠΑΣΟΚ στὴν ἐξουσία, καὶ μᾶς εἶχε τραπέζι ὁ Μαρῖνος Καλλιγᾶς, στὸ σπίτι του στὴν Ρηγίλλης· πολλοὶ εἴμασταν, δὲν τοὺς θυμᾶμαι ὅλους, ὁ Γκίκας, ὁ Τέτσης. Ἐγὼ ἔτυχε νὰ κάθομαι δίπλα στὸν Νίκο Χατζηκυριάκο Γκίκα καὶ στὸν Κωνσταντῖνο Δημαρᾶ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀπ' τοὺς λίγους ποὺ δὲν ἦταν ζωγράφος, κι ἀπέναντί μας ἦταν ὁ Παναγιώτης Τέτσης. Εἴμασταν δέκα, δεκαπέντε...»

«Κάτι εἶπαμε γιὰ τὸ Σοῦλι κι ὁ Δημαρᾶς παρατήρησε ὅτι τὸ κατοικοῦσαν μόνο Ἀλβανίτες, δηλαδὴ ἀλβανικῆς καταγωγῆς· ἀντέδρασαν ὁ Γκίκας κι ὁ Τέτσης, οἱ ὁποῖοι εἶπαν ὅτι οἱ Ἀρβανίτες δὲν εἶναι ἀλβανικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ ἰλλυρικῆς κι ὅτι ἡ γλῶσσα τους ἔχει πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα μὲ τὴν ἐλληνική, κι αὐτὸ τὸ ξέρουν, ἐπειδὴ κι οἱ ἴδιοι εἶναι Ἀρβανίτες. Ὁ Δημαρᾶς ἦταν ἀνένδοτος κι ἐπέμεινε στὸ θέμα τοῦ Σουλίου, ὅτι κατοικοῦσαν μόνο Ἀλβανοὶ καὶ καμμία ἄλλη φυλὴ. Παρενέβην τότε κι ἐγὼ κι εἶπα, ὅτι ἡ γιαγιά μου, ἀπ' τὴν μητέρα μου, ἦταν Βλάχα ἀπ' τὸ Συρράκο καὶ μὲ καταγωγὴ ἀπ' τὸ Σοῦλι. Μάλιστα θέλαμε νὰ τὸ ἐπισκεφθοῦμε, ἀλλὰ δὲν προλάβουμε, λόγῳ τῶν πολέμων. "Ἐ! δὲν εἶναι καὶ οἱ Βλάχοι Ἑλληνες", εἶπε μὲ στόφο. Διαμαρτυρήθηκα ἔντονα, "Τί εἶναι αὐτὰ ποὺ λές;" τοῦ ἀπαντάω, φώναζαν κι οἱ ἄλλοι. "Δὲν εἶπα, δὲν εἶναι. Εἶναι καὶ παρὰ εἶναι Ἑλληνες, καὶ τὸ ἔχουν ἀποδείξει, ἀλλὰ ἡ καταγωγὴ τους δὲν εἶναι ἐλληνική". Ἡ ἀντίδραση ἦταν ἔντονη ἀπὸ ὅλους, κι ὅχι μόνο ἀπὸ μένα. Παρενέβησαν οἱ ψυχραιμότεροι, ἠρέμησαν τὰ πράγματα».

Σταμάτησε καὶ πάλι· πῆρε τὸ ποτῆρι μὲ τὸ κρασί, «Γειά σου, πατριώτη», «Γειά σας, Δάσκαλε», λίγη γραβιέρα, λίγο μῆλο. Πῆρε τὴν ἀνάσα του. «Ἄλλο εἶναι τὸ θέμα, γιατί σ' αὐτὸ δὲν βρίσκαμε ἄκρη· ὑποχώρησε,

ἄλλωστε, ὁ Δημαρᾶς, ἐπεὶ εἶχε ἀπομείνει μόνος, καθὼς ὁ Γκίκας καὶ ὁ Τέτσης ὡς Ὑδραῖοι τὴν καταγωγὴν δὲν δέχονταν λέξι γι' αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀλλὰ μάθαμε ὅτι καὶ ὁ Καλλιγᾶς εἶχε κάποια σχέση με τοὺς Ἀρβανίτες, ἀπ' τὴν γυναῖκα του, ἐπεὶ καταγόταν ἀπ' τὰ Μεσόγεια». Πῆρε πάλι, λίγη γραβιέρα, λίγο μῆλο καὶ τὸ ποτήρι, «Γειά σου πατριώτη», «Γειά σας Δάσκαλε». Φαινόταν ὅτι δυσκολευόταν γιὰ ὅσα ἤθελε νὰ πεῖ. «Θὰ τὰ ἐξηγήσω μόνο σὲ σένα, διότι αἰσθάνομαι σὰν νὰ μιλάω μὲ τὶς ρίζες τῆς γαργιάς μου καὶ τὰ ἐκμυστηρεύομαι αὐτὰ γιὰ πρώτη φορά. Κάποια στιγμή ὁ Γκίκας, ὡς μεγαλύτερος ποὺ ἦταν καὶ πιὸ σεβαστός, λέει: "Αὐτὰ εἶναι ἀπόψεις ὅσων ὑποστηρίζουν τὴν κατάργηση τοῦ πολυτονικοῦ, ὅπως οἱ διαφορές ὑποπτες ομάδες στὰ ἐθνικὰ θέματα". Ὅλοι περιμέναμε ὅτι θὰ ἀντιδρουσε ἔντονα ὁ Δημαρᾶς καὶ εἴμασταν προετοιμασμένοι, ἂν καὶ οἱ περισσότεροι, ὡς ζωγράφοι, δὲν ἔχουμε καὶ τόσο καλὲς γνώσεις γιὰ τὰ ἱστορικὰ καὶ γλωσσικὰ ζητήματα. Κι ἐπιβεβαιωθήκαμε, αὐτὸς ἔμεινε ἀνένδοτος. "Παραμύθια εἶναι, λέει μὲ ἔμφαση μάλιστα, τὸ πολυτονικὸ· ἔπρεπε νὰ καταργηθεῖ, γιατί δυσκολεύει πολὺ τὰ παιδιά, τὰ κουράζει χωρὶς λόγο καὶ δὲν μποροῦν μετὰ νὰ μάθουν περισσότερα. Ἄλλωστε δὲν χρειάζεται, γιατί, ὅταν μιλάμε, δὲν τὸ χρησιμοποιοῦμε. Ἀλλά, τὸ σημαντικὸ εἶναι ὅτι πρέπει νὰ ἐφαρμόσουμε καὶ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο. Νὰ μὴν εἴμαστε ἐξάιρεση στὴν Εὐρώπη"».

Φαινόταν ὁ Δάσκαλος, ἤθελε νὰ πάρει ἀνάσα, σὰν κάτι νὰ τὸν ἔπνιγε· εἶχα ἐκπλαγεῖ καὶ ἐγώ, γιατί δὲν περίμενα, νὰ διατυπωθεῖ τέτοια ἄποψη σὲ τόσο μορφωμένο περιβάλλον. Εἶχε τελειώσει τὸ μῆλο, ὁ Ἀλέκος στεκόταν λίγο πιὸ πέρα, τὸν κοιτάζει ὁ Δάσκαλος, «Θέλετε καὶ ἄλλο μῆλο, Δάσκαλε;» «Ναί, λέει, τὸ παρατραβήξαμε σήμερα μὲ τὸν πατριώτη ἀπὸ δῶ, ἀλλὰ ἀξίζει τὸν κόπο». Ἐγὼ δὲν μίλησα, περίμενα τὴν συνέχεια· καταλάβαινα ὅτι ἦταν πολὺ σημαντικὰ αὐτὰ ποὺ θὰ ἐκμυστηρευόταν. Τσουγκρίσαμε πάλι τὰ ποτήρια, εἶδαμε γύρω μας μισοάδειο τὸ μαγαζί, συνέχισε ὁ Δάσκαλος. «Γιὰ πές μου, ἔχει ἄδικο γιὰ τὸ πολυτονικὸ; ἔτσι δὲν εἶναι;» «Δάσκαλε, σὲ πολυτονικὸ μιλάμε, εἶναι ἀπλό· μᾶς τὸ ἔλεγαν οἱ δημοδιδάσκαλοι μᾶς στὸ Δημοτικὸ καὶ οἱ καθηγητές μᾶς στὸ Γυμνάσιο, ὅταν μᾶς ἐξηγοῦσαν τὴν διαφορά τῆς ψιλῆς καὶ τῆς δασείας, τῶν τόνων». «Ἐχεις δίκαιο, τὰ θυμᾶμαι τώρα καὶ ἀπ' τὸν πατέρα μου».

«Σχετικὰ μὲ τὰ προηγούμενα, συνέχισε, πρῶτος ἀντέδρασε ὁ Καλλιγᾶς, ἂν καὶ ὡς οἰκοδεσπότης τηροῦσε στάση οὐδέτερη ἕως τότε –γιατὶ ξέρω ὅτι δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὴν ἄποψη ὅτι οἱ Ἀρβανίτες ἦταν ἀλβανικῆς καταγωγῆς-, ἦταν πολὺ εὐγενικὸς καὶ διακριτικὸς, ἀλλὰ ἐξερράγη τότε: "Τί πράγματα εἶν' αὐτὰ; ρωτάει. Ὑπάρχει πρόταση, γιὰ τὴν κατάργηση τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφάβητου καὶ τὴν ἀντικατάστασή του ἀπ' τὸ λατινικὸ; Ποιὸς τὸ προτείνει αὐτό;" Ὅλοι μᾶς μείναμε ἐκπληκτοί, γιατί ὁ Δημαρᾶς δὲν ὑποχώρησε, ὅπως γιὰ τοὺς Σουλιῶτες καὶ τοὺς Βλάχους, καὶ ἐπέμεινε. "Πολλοὶ ἔχουμε

ὑποβάλλει πρόταση, οἱ φιλόλογοι κι οἱ ἱστορικοί, ἀλλὰ ὁ πρόεδρος ὑποχώρησε, φοβήθηκε τὴν ἀντίδραση τῆς ἐκκλησίας". "Εννοεῖς τὸν πρωθυπουργό;" διακόπτει ὁ Γκίκας ἑξαλλος. "Συζητᾶνε τέτοιο πρᾶγμα κι ἐμεῖς ἀγρὸν ἀγοράζουμε!" Κι ἀπευθυνόμενος πρὸς ὅλους μας ὁ Δημαρᾶς, λέει. "Ναί, εἴχαμε σχεδὸν καταλήξει, ἀλλὰ τὸν προειδοποίησε ὁ Σεραφεῖμ ὅτι θὰ ξεσηκώσει τὸ ἐκκλησιαστικὸ ποίμνιο κι ὑποχώρησε". "Μά, αὐτὸ εἶναι ἔξω φρενῶν", συνεχίζει ὁ Καλλιγᾶς. "Κι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς νὰ μὴν ξέρει τίποτε. Ἐμεῖς νὰ κοιμόμαστε;" "Μά, δὲν χρειαζόταν", προσθέτει ὁ Δημαρᾶς. "Τὸ θέμα τῆς γλώσσας εἶναι ἐπιστημονικὸ καὶ θὰ τὸ ἀντιμετωπίσουμε ἐμεῖς οἱ εἰδικοί". "Ε! ὄχι καὶ τὸ θέμα τῆς γλώσσας εἶναι ὑπόθεση μόνο τῶν εἰδικῶν, λέγω ἐγώ. Εἶναι ὑπόθεση ὅλων μας, εἶναι ὑπόθεση τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ"».

Εἶχε ἀναψοκοκκινήσει ὁ Δάσκαλος, ὅπως τὰ ἔλεγε, καὶ τὸν ἄφησα νὰ ἡσυχάσει, ἐνῶ ὁ Ἀλέκος ἔφερε μιὰ κανάτα κρύο νερό· τὸ κατάλαβε. Χωρὶς νὰ πεῖ λέξη, γέμισε τὸ ποτήρι μὲ νερὸ καὶ τὸ ἤπιε σχεδὸν μονορουφί, πῆρε ἓνα κομμάτι μῆλο ποὺ ἔφερε ὁ Ἀλέκος· πῆρε βαθεῖα ἀνάσα κι ἡρέμησε. «Ξέρεις, πατριώτη, ἐγὼ εἶμαι ἡπιος χαρακτῆρας καὶ σπανίως ἐκνευρίζομαι ἢ καὶ ὑψῶνω τὸν τόνο τῆς φωνῆς μου. Ἀλλὰ ἐκείνη τὴν φορὰ τὸν ὑψῶσα καὶ μάλιστα πολὺ· τὸ κατάλαβα, γιατί ὅλοι γύρισαν καὶ μὲ κοίταξαν περίεργα. Πρὶν ἐπανέλθω στὴ συζήτηση αὐτή, θὰ σοῦ ἐμπιστευθῶ, ὅτι ὅσες φορές τὴν θυμᾶμαι –καὶ δὲν εἶναι τελευταῖα λίγες αὐτὲς οἱ φορές-, πάντα ἀνάβω, ἀκόμη κι ὅταν εἶμαι μόνος μου, ὅπως συμβαίνει τώρα. Διαπιστώνω πάλι, ὅτι καὶ τώρα ποὺ τὸ συζητῶ μαζί σου ἐκνευρίζομαι, ταρασσομαι. Κάτι ἄλλο συμβαίνει». Δὲν ἀπάντησα, προτίμησα τὴν ὁμαλὴ ἐκτόνωση τοῦ Δασκάλου, γιατί κι ἐγὼ δὲν περίμενα, τέτοια ἔκρηξη. Ἦπιε ἄλλο ἓνα ποτήρι νερό, πῆρε τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί, «Γειά σου πατριώτη», «Γειά σας Δάσκαλε».

«Ἦταν ἐκρηκτικὴ ἡ ἀντίδρασή σας. Κι αὐτὸς πῶς ἀπάντησε;» «Αὐτὸ εἶναι τὸ χειρότερο· μᾶς ἄφησε ὅλους ἀναυδούς: "Τὸ ἔχουμε μελετήσει πολὺ τὸ θέμα, εἶπε, ἐμεῖς οἱ προοδευτικοὶ φιλόλογοι καὶ καταλήξαμε ὅτι, μὲ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο, θὰ ἔχουμε τὴν ἴδια γραφὴ μὲ τὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη καὶ δὲν θὰ ἀποτελοῦμε ἐξαίρεση. Ἀκόμη κι ἡ Τουρκία τὸ καθιέρωσε μὲ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Κεμάλ. Ἐμεῖς μόνο μείναμε, ἐξ αἰτίας τῆς ἀντιδραστικῆς ἐκκλησίας. Ὅσοι θὰ σπούδαζαν ἀρχαῖα ἐλληνικά, θὰ μάθαιναν τὸ ἐλληνικὸ ἀλφάβητο καὶ μάλιστα στὸ πολυτονικό", κατέληξε». Πῆρε ἀνάσα πάλι ὁ Δάσκαλος· τὸν ἄφησα, ἤπιε κι ἄλλο ποτήρι νερό. «Εκεῖνος ποὺ ἀντέδρασε χειρότερα ἦταν ὁ Νίκος, ὁ Γκίκας: "Αὐτὰ ἰσοδυναμοῦν μὲ ἐθνικὴ προδοσία", εἶπε, ἐνῶ ὅλοι μας φωνάζαμε, ἀκόμη κι ὁ Τέτσης, καὶ περισσότερο ἀπ' ὅλους ὁ Καλλιγᾶς, ὁ οἰκοδεσπότης». «Εκεῖνος πῶς ἀντέδρασε;» «Ἐμεινε ψυχραίμος· ἔδειχνε ὅτι δὲν ἐνοχλήθηκε, μόνο εἶπε, "Δὲν ξέρετε, γι' αὐτὸ μιλάτε, δὲν εἴστε εἰδικοί". Τότε ὁ Γκίκας τοῦ λέει: "Μοῦ θυμίζεις τὸν Παττακό. Ἔτσι κι

αὐτὸς μᾶς ἔλεγε, 'δὲν εἴστε εἰδικοί', γιὰ τὴν δημοκρατία καὶ τὴν ἐλευθερία".
"Στὰ θέματα τῆς ἐλευθερίας, τῆς δημοκρατίας, τῆς γλώσσης μας καὶ τῆς
ἱστορίας, δὲν ὑπάρχουν εἰδικοί, ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔχουν ἴση γνώμη",
παρεμβαίνει ὁ Καλλιγᾶς. "Τότε δὲν ἔχω θέση μαζί σας", μᾶς λέει καὶ
σηκώνεται καὶ φεύγει. "Στὸ καλό," τοῦ λέμε, καί, "μὲ τὸ λατινικὸ
ἀλφάβητο", τοῦ ἀπαντᾷ ἐγώ».

Ἀνάσανε βαθειὰ ὁ Δάσκαλος, σὰν νὰ τοῦ 'φυγε ἓνα βάρος ἀπὸ μέσα του·
πῆρε πάλι τὸ κρασί του, εἶπαμε στὴν ὑγεία μας, τὸν ἔβλεπες, ξαναγύρισε
στὴ φυσικὴ του ἔκφραση. «Σᾶς βάραινε πολὺ αὐτό, Δάσκαλε, φαίνεται;».
«Ἔχεις δίκαιο· φοβόμουνα πάντοτε ὅτι δὲν θὰ τὸ πῶ πουθενά, ὅτι θὰ τὸ
πάρω μαζί μου, κι εἶχα αὐτὸ τὸ βάρος μέσα μου. Τὸ εἶχαμε συζητήσει μὲ τὸν
Γκίκα καὶ τὸν Τέτση, μᾶς εἶχε ἀφήσει ὁ Καλλιγᾶς, καὶ καταλήξαμε ὅτι
ἔπρεπε σὲ κάποιον νὰ τὸ ποῦμε, ἀλλὰ δὲν βρῖσκαμε τὸν κατάλληλο
ἄνθρωπο. Θυμᾶσαι τὴν ἐποχή;» «Βέβαια τὴν θυμᾶμαι». «Τώρα αἰσθάνομαι
ὅτι ξαλάφρωσα. Τὸ ἔχεις ἀναλάβει ἐσύ». «Εὐχαριστῶ πολὺ, Δάσκαλε. Εἶναι
ἐξαιρετικὴ ἡ τιμὴ γιὰ μένα». «Μὴν τὸ παίρνεις ἔτσι. Αὐτὸ αἰσθάνομαι, αὐτὸ
λέω. Ἐγώ, εἴκοσι χρόνια περίπου τώρα, δὲν μποροῦσα νὰ τὸ ἀξιοποιήσω. Τὸ
γνωρίζω. Ἐσύ, κάτι θὰ τὸ κάνεις, τὸ πιστεύω. Ἀλλά, πές μου μιὰ τελευταία
ἐρώτηση, Γιατί τὸ ἔκαναν αὐτό, τὸ πίστευαν;» Ἐμείνα λίγο σκεπτικός, πῆρα
ἐγὼ πλέον τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί, «Γειά σας Δάσκαλε», «Γειά σου
πατριώτη». «Στὴν ἀρχή, κατὰ τὴν καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ, πίστευα ὅτι
εἶχαν αὐτὴ τὴν ἀποψη ὅλοι οἱ Ἀριστεροὶ φιλόλογοι, κι ὅτι ἦταν μιὰ ἀποψη,
ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες. Δὲν ἤξερα καὶ πολλὰ, γιατί, κατὰ τὴν διάκριση τῆς
ἐποχῆς μας, εἶχα πάει σὲ πρακτικῆς κατευθύνσεως Γυμνάσιο. Ὅταν ἔκανα,
ἂν θυμόσαστε, τὴν ἔρευνα στὴν "Καθημερινή", γιὰ τὴν γλώσσα, "Τί
ἑλληνικὰ μιλάμε;" Τότε κατάλαβα ὅτι τὸ πρόβλημα ἦταν πολὺ πιὸ σοβαρὸ
κι ὅτι εἶχε πολλὰς προεκτάσεις». «Κάτι θυμᾶμαι ἀπ' τὴν ἔρευνα αὐτή, κι
ἦταν ἡ δεύτερη φορὰ πὺν κατέγραψα τὸ ὄνομά σου μετὰ τὶς πολιτικὲς
ἀναλύσεις». «Τότε ἄκουσα, συνεχίζω, καὶ γιὰ τὶς εἰσηγήσεις, γιὰ καθιέρωση
τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου, ἀλλὰ, ὅσο κι ἂν ἔψαξα, δὲν βρῆκα τὰ σχετικὰ
κείμενα, τὰ εἶχαν ἐξαφανίσει κι ἀπ' τὰ ἀρχεῖα τοῦ ὑπουργείου, ἢ
τουλάχιστον δὲν μοῦ τὰ ἔδωσαν». Σταμάτησα, ἀλλὰ εἶδα ὅτι μὲ
παρακολουθοῦσε προσεκτικά.

«Ἔχουν ἐνδιαφέρον, δὲν τὰ ἤξερα αὐτά!» «Ποιὸς τὰ ἤξερε, ἢ μᾶλλον, ποιὸς
τὰ ὑποψίαζόταν, Δάσκαλε!» «Εἶχε βάθος ἡ ὑπόθεση;» «Εἶχε καὶ ἔχει πολλὰς
διαστάσεις τὸ πρόβλημα. Ὅταν εἶχα τὴν ἐπιμέλεια τῆς ἔρευνας στὴν
«Καθημερινή», ἀνακάλυψα καὶ τὴν ἔννοια τῆς προσωδίας τῆς ἑλληνικῆς
γλώσσης. Θὰ ἔχετε ἀκουστά, ἴσως;» «Τί μοῦ θυμίζεις; Τὸν πατέρα μου, ἦταν
μεγάλος φιλόλογος, ὅπως σοῦ εἶπα, καὶ μᾶς μίλαγε γιὰ τὴν προσωδία, σὲ
μένα καὶ στὸν ἀδελφὸ μου, ἀλλὰ ἐμεῖς δὲν ἀκούγαμε, παρὰ τὴν ἐπιμονή του,
πηγαίναμε κι οἱ δύο μας στὸ πρακτικὸ, ὅπως ἐσύ». «Εἶναι βασικὴ ἔννοια στὴν

προφορὰ τῆς ἑλληνικῆς». «Σταμάτα, νὰ θυμηθῶ. Εἶναι τὸ μικρὸ διάστημα στὴν προφορὰ μεταξὺ λέξεων πού, ὅταν τὸ χρησιμοποιοῦμε, ἀλλάζει τὸ νόημα;» «Τὸ θυμηθήκατε καλὰ, Δάσκαλε, συγχαρητήρια, σ' ἐσᾶς καὶ στὸν πατέρα σας». «Στὸν πατέρα μου, ὅχι σ' ἐμᾶς· ἐγὼ πῆρα τὸν δρόμο μου, ὁ ἀδελφός μου ἔγινε ἀξιωματικὸς τοῦ Ναυτικοῦ». «Θυμηθήκατε σωστά, "προσωδία εἶναι τόνος φωνῆς πρὸς ὃν ἄδωμεν", κατὰ τὸν ὀρισμό». «Καὶ ποιά σχέση ἔχει αὐτὸ μὲ τὸν Δημαρᾶ;»

Ἐφευγαν καὶ οἱ τελευταῖοι πελάτες κι εἶχαμε ἀπομείνει οἱ δύο μας· ὁ Ἀλέκος πηγαινοερχόταν. Τὸν εἶδε ὁ Δάσκαλος: «Ἀλέκο, ὥσπου νὰ μαζέψεις τὰ ἄλλα τραπέζια, τελειώνουμε κι ἐμεῖς». «Καθῆστε ὅσο θέλετε», ἀπαντάει. «Γιὰ λέγε μου, μ' ἐνδιαφέρει αὐτό». «Στὶς ἐκδόσεις, "Ερμῆς", ἂν τίς ξέρετε;» «Τὶς ξέρω, ἔχω πάρει καὶ μερικὰ βιβλία, εἶναι τοῦ Λαμπράκη». «Ναί, ἔχει περιληφθεῖ ἡ σειρὰ τῆς «Νέας Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης», στὴν ὁποία ἔχει ἐκδοθεῖ, τὸ 1974, καὶ τὸ βιβλίο, 'Δοκίμια, τοῦ Δημητρίου Καταρτζῆ, σὲ ἐπιμέλεια τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ». «Λοιπόν, ποῦ εἶναι τὸ ἐνδιαφέρον;» «Στὴν εἰσαγωγή του, ἡ ὁποία ἔχει τὴν ἴδια σχεδὸν ἑκταση μὲ τὰ δοκίμια τοῦ μεγάλου διδασκάλου τοῦ Γένους, ὁ Δημαρᾶς δὲν ἀναφέρει λέξη γιὰ τὴν προσωδία, ἐννοοῦμε λέξη, ἐνῶ ὁ Καταρτζῆς τὴν θεωρεῖ ὡς βασικὴ ἔννοια τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐπεξηγεῖ ἀναλυτικὰ τὴν σημασία τῆς στὴν ἑλληνικὴ καὶ στὴν ἀραβικὴ γλώσσα». «Θυμᾶμαι, ὅσα μᾶς ἔλεγε ὁ πατέρας μας γιὰ τὴν προσωδία, κι ἐμεῖς δὲν προσέχαμε. Ὡς κι ἡ γιαγιά μας φώναζε, "ἀκοῦστε τα βρὲ αὐτά", ἀλλὰ ποῦ ἐμεῖς!» «Δάσκαλε, τὴν ἐξαφάνισε, σὰν νὰ μὴν ὑπάρχει ἡ ἔννοια αὐτή. Τὸ φαντάζεσθε;» «Αὐτὸ εἶναι λογοκρισία!» «Μᾶλλον κάτι χειρότερο. Εἶναι πλήρης διαστρέβλωση τῆς ἱστορίας μας καὶ τῆς γλώσσης μας· ὁπότε γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, γιατί ἔγινε; καὶ μάλιστα, τόσο συστηματικὰ καὶ τόσο προκλητικὰ;» «Θὰ πάω νὰ τὸ πάρω τὸ βιβλίο. Γιατί τὸ ἔκανε; Αὐτὸ δὲν τὸν τιμᾷ κι ἐπαγγεληματικὰ;»

Πῆρα πάλι ἐγὼ τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί, «στὴν «ὕγειά σας, Δάσκαλε», «στὴν ὕγειά σου πατριώτη», φαινόταν, ἤθελα λίγο χρόνο, λίγη ἀνάσα. «Τώρα, βλέπω αἰσθάνεσαι ἐσὺ πιεσμένος;» «Ὁχι ἀκριβῶς πιεσμένος, ἀλλὰ στενοχωρημένος, ἐπειδὴ πολλὰ πράγματα τὰ θεωροῦσα αὐτονόητα καὶ δὲν ἦταν. Λοιπόν, ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου ὡς τὸ '21, ἀκόμη καὶ στὸ Κρυφὸ Σχολεῖο». «Τὸ Κρυφὸ Σχολεῖο! Πόσες φορές δὲν μοῦ μιλοῦσε γι' αὐτὸ ἡ γιαγιά μου, πόσο μιλοῦσαν γι' αὐτὸ οἱ μεγαλύτεροι!» «Ἀκόμη καὶ στὰ κολυβογράμματα τοῦ Κρυφοῦ Σχολείου τὸ πρῶτο πρᾶγμα ποὺ μάθαιναν τὰ παιδιὰ ἦταν ἡ προσωδία· σὲ ἐποχὲς ἐλευθερίας ἐδιδάσκετο ἀπ' τὸ Δημοτικὸ ὡς τὸ Πανεπιστήμιο τῆς ὁποίας μορφῆς, δὲν ἔχει σημασία». «Σὰν νὰ θυμᾶμαι, κάτι τέτοιο συζητοῦσαν μεταξὺ τους οἱ μεγαλύτεροι, κάτι λέει στὴ μνήμη μου αὐτό». «Τὸ ἀνεξάρτητο ἑλληνικὸ κράτος ἐπὶ Βαυαροκρατίας ἀφαίρεσε ἀπ' τὰ μαθήματα τὴν προσωδία, ἀλλὰ οἱ καλοὶ φιλόλογοι τὴν μάθαιναν· γνώριζαν τοὺς κανόνες τῆς, ἦταν ἡ μουσικὴ ἀρμονία τῆς

έλληνικῆς γλώσσης, ἡ μοναδικὴ σχεδὸν στὸν κόσμον, διότι τὴν εἶχαν μελετήσῃ καὶ θεωρητικὰ, ὡς ἀρρήκτως συνδεδεμένη μὲ τὴν μουσικὴν. Ἀλλὰ τὸ κίνημα τῶν δημοτικιστῶν δὲν τὴν ἀνέφερε κἄν, σὰν νὰ μὴν ὑπῆρχε! Μετὰ τὴν ταύτιση τοῦ δημοτικισμοῦ μὲ τὴν ἀριστερά, ἡ δημοτικὴ προβλήθηκε ὡς ἡ σωτηρία μας ἀπ’ ὅλα τὰ δεινὰ, ἐνῶ μετὰ τὴν δικτατορία, οὐδεὶς τολμοῦσε νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ δόγμα της». «Αὐτὰ εἶναι γνωστὰ καὶ μ’ ἐνοχλοῦσαν πάντοτε. Δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, ἔλεγε μὲ ἔμφαση ὁ πατέρας μου καὶ συμφωνοῦσαν οἱ φίλοι του, οἱ ἄλλοι φιλόλογοι». «Ἐπιβεβαιώνεται ἡ ἄποψή τους, Δάσκαλε. Γλῶσσα τῶν ἐργαστηρίων εἶναι, καὶ μάλιστα τοῦ ἐξωτερικοῦ, κι ὄχι ἡ γλῶσσα τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ, μὲ τὶς παραλλαγές της σὲ ὁλόκληρο τὸν Ἑλληνισμό. Ἡ αἰολοδωρικὴ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ὅπως ἐπιβίωσε στὴν μακραίωνη πορεία μας, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν φραγκοκρατία καὶ τὴν τουρκοκρατία, ἡ συνέχεια τῆς δημώδους τῆς ἀρχαιότητος, πὺν δὲν ἦταν πάντα ἡ ἴδια, ὅπως ὑποστηρίζουν ὅλοι οἱ διδάσκαλοι τοῦ ἔθνους».

Ἐσκυψε τὸ κεφάλι του πάλι. «Σὰν νὰ τὰ ἔχω ἀκούσει αὐτά, ἀλλὰ ὁ πατέρας μου ἔφυγε νωρίς, ὅταν ἤμουν 21 ἐτῶν, σπούδαζα στὸ Παρίσι, καὶ δὲν τὸν γνόρισα σὲ ἡρεμὲς καταστάσεις». «Ὅπως βλέπετε διαπιστώνεται ὅτι ἔγιναν μεθοδευμένα ὅλα αὐτὰ κι ὄχι τυχαῖα». «Ἐχεις δίκαιο, τὸ αἰσθάνομαι περισσότερο, παρὰ τὸ ἐξηγῶ, γιατί δὲν εἶμαι φιλόλογος. Ἀλλὰ γιατί; Ποιὸν σκοπὸν ἔχουν;» «Τὸν ἀφελῆνισμό τοῦ τόπου, Δάσκαλε, καὶ τὴν πλήρη ἀποκοπὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς ἀπ’ τὴν ἀρχαία». «Μά, γίνεται αὐτό; Ἐμεῖς μάθαμε ὅτι ἡ γλῶσσα μας εἶναι μία καὶ ἐνιαία στὴν μακραίωνη ἱστορία της». «Αὐτὸ θέλουν ν’ ἀλλάξουν καὶ νὰ ἀποκόψουν ἐντελῶς τὸν ἀρχαῖο ἀπ’ τὸν νεώτερο ἑλληνικὸ πολιτισμό· νὰ καταστήσουν τὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ νεκρὸ καὶ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ νεκρὴ κι αὐτὴ καὶ ἀποκομμένη πλήρως ἀπ’ τὴν σημερινή μας γλῶσσα. Ὅποτε κι ἐμεῖς, γινόμαστε ἓνας μικρὸς λαός, χωρὶς ἱστορία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄμεση δημοκρατία καθίσταται κτῆμα ἐνὸς ἀρχαίου λαοῦ, χωρὶς ἐνεργὸ παρουσία στὴν ἐποχὴ μας».

«Ἄν μοῦ τὰ ἔλεγε αὐτὰ ἄλλος, δὲν θὰ τὰ πίστευα, προσθέτει μετὰ ἀπὸ μικρὴ σιωπὴ, κι ἄν, φυσικὰ, δὲν εἶχαν μεσολαβήσει αὐτὰ στὸ σπίτι τοῦ Καλλιγᾶ». «Διαίσθηση εἶναι, Δάσκαλε, καὶ γι’ αὐτὸ ἀντιδράσατε ἔτσι ὅλοι οἱ ζωγράφοι, διότι ξύπνησαν οἱ ἑλληνικὲς σας ρίζες». «Ἐχεις δίκαιο, τὸ πιστεύω τώρα· δὲν τὸ εἶχα σκεφθεῖ τότε». «Στὴ σημερινὴ ἐποχὴ ἐπείγονται περισσότερο, Δάσκαλε, διότι οἱ ἀναδυόμενες χῶρες, κυρίως ἡ Κίνα καὶ οἱ Ἰνδίες, μὲ τοὺς πανάρχαιους πολιτισμοὺς τους, ἀναγνωρίζουν ἀπ’ τοὺς δυτικὸν πολιτισμοὺς μόνο τὸν ἑλληνικὸ ὡς ἰσάξιο γιὰ συζήτησιν μαζί του». «Μά, τὸ εἶδαμε αὐτὸ στὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πρωθυπουργοῦ Κώστα Καραμανλῆ στὴν Κίνα· πῶς τὸν ὑποδέχθηκαν καὶ πόσα ἐγκώμια δὲν ἔπλεξαν γιὰ τὸν πολιτισμὸ μας, γιὰ τοὺς παλαιοὺς πολιτισμοὺς. Μᾶς ἀποκαλοῦν μάλιστα Σί-λά, γιατί;» «Εἶναι ἀπ’ τὴν λέξιν σέλας, τὸ φῶς, ἀπ’ τὴν ὁποία προέρχονται καὶ οἱ λέξεις σελήνη, σελλοί, ἀπ’ τὸ μαντεῖο τοῦ Δωδωναίου Διός, ἀλλὰ καὶ

ή Ελλάς». «Αὐτὰ τὰ γράφεις πουθενά;» «Τὰ γράφω, Δάσκαλε, στήν ιστοσελίδα μου πὺν σᾶς ἔχω ἀναφέρει καὶ σὲ εἰδικὲς στήλες». «Μένουνε; Τὰ διαβάζει κανεῖς;» «Τὰ διαβάζουν ὅλο καὶ περισσότεροι, ἀλλὰ δὲν δημοσιεύονται στὸν τύπο, στήν κατάσταση πὺν εἶναι». «Τὸ ξέρω, τὸ ξέρω!» «Οὔτε στίς ἐκδόσεις. Τὰ ξέρετε κι αὐτά». «Καὶ πολὺ καλά». «Ἀλλὰ κυκλοφοροῦν στὸν ἑλληνικὸ λαό, ὡς διαίσθηση, ὡς ὑπόγεια ρεύματα περισσότερο, κι ἀκόμη πὺν πολὺ γράφονται στὸ ἐξωτερικὸ, στίς δυτικὲς χῶρες, ἀλλὰ κυρίως στήν Κίνα καὶ στίς ἄλλες ἀναδυόμενες». «Τὰ παρακολουθεῖς αὐτά;» «Βεβαίως. Τελευταῖα ἡ σύγκριση ἑλληνικῆς, Ἰνδικῆς καὶ κινεζικῆς φιλοσοφίας γίνεται τὸ κύριο ρεῦμα». «Πολὺ χαίρομαι».

Εἶχε φέρει τὸν λογαριασμὸ ὁ Ἀλέκος, εἶχε μαζέψει τὰ ἄλλα τραπέζια, φύγαμε. Στὴν ἔξοδο μοῦ λέει: «Σπανίως ἔμεινα σὲ συζήτηση τόσες ὥρες, στὸ εἶπα καὶ πρὶν, ἀλλὰ ἄξιζε τὸν κόπο. Σ' εὐχαριστῶ πολὺ, ἦταν μοναδικὴ ἐμπειρία γιὰ μένα· θυμήθηκα τὸν πατέρα μου, τὴν γιαγιά μου. Μὲ ξανάνιωσε ἡ συζήτηση». «Εγὼ σᾶς εὐχαριστῶ, Δάσκαλε, μοῦ δώσατε θάρρος κι ἐλπίδα». «Νὰ συνεχίσεις, νὰ συνεχίσεις. Θὰ κερδίσετε στὸ τέλος».

Εἶχαμε δώσει τὰ χέρια κι ἀποχαιρετιόμασταν, ὅταν τοῦ εἶπα: «Δάσκαλε, νὰ τὴν καταγράψω τὴν συζήτηση;» «Καὶ θέλει ρώτημα; Τὰ θυμᾶσαι ὅλα αὐτὰ ἐσύ, σὲ ξέρω!»

Χρῆστος Ζ. Καρανίκας,
Καίσαριανή, Μάρτιος 2011

ΥΓ. Ἡ καταγραφή τῆς συζητήσεως μὲ τὸν μεγάλο Δάσκαλο ἔγινε κατὰ λέξη -δὲν μποροῦσε, ἄλλωστε, νὰ γίνει διαφορετικά-, ἀλλὰ ὀρισμένες ἄλλες λεπτομέρειες εἶναι ἀπαραίτητες, γιὰ συμπλήρωση τοῦ θέματος τῆς γλώσσης, καθὼς παραμένει ἐπίκαιρο στὴν χώρα μας· ἡ χρονικὴ διαφορὰ τῆς καταγραφῆς, ἀπ' τὴν ἡμέρα τῆς συνομιλίας, ἦταν μικρή, ὁπότε κι ἡ ἀκριβὴς δατύπωση τῆς φρασεολογίας ἀποδίδει τὴν ζωντάνια τῆς καὶ τὴν πλοκὴ τῆς, ὅπως καὶ πράγματι ἐξελίχθηκε. Ὁ Γιάννης Μόραλης μετέφερε, μέσα ἀπὸ μερικὰ ποτήρια κρασί, τὴν ἀγωνία του γιὰ τὴν γλῶσσα μας, ἐκφράζοντας ταυτοχρόνως καὶ τὴν ἴδια ἀγωνία τῶν συνδαιτημόνων στὸν δεῖπνο τοῦ Μαρίνου Καλλιγᾶ· ἤθελαν ὅλοι τους τὴν καταγραφή τῆς συζητήσεως, ἀλλὰ δὲν εὑρισκαν τὸ κατάλληλο πρόσωπο, ὅπως τὸ διατύπωσε, ἀπαντώντας, «Δάσκαλε, νὰ τὴν καταγράψω τὴν συζήτηση;» μὲ τὴν φράση: «Καὶ θέλει ρώτημα;». Κάποια μέρα μόνο μετὰ μοῦ εἶπε, καθὼς συζητούσαμε τὰ τρέχοντα: «Τὰ κατέγραψες, ὅσα εἶπαμε;» «Ναί, Δάσκαλε». «Ἐγώ, δὲν πῆρα τὸ βιβλίο τοῦ, πῶς τὸν εἶπαμε; ἂ! Ναί! Δημαρᾶ. Δύσκολα πολὺ διαβάζω πλέον, ἀλλὰ, ὅταν ρώτησα μερικοὺς ἄλλους μοῦ εἶπανε τὰ ἴδια μὲ σένα. Ἐχεις δίκαιο». Θυμήθηκε, πάλι, τὸν πατέρα του, μ' ἓνα δάκρυ, μεγάλο φιλόλογο, θεωρούμενο ἰσάξιο τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ, τὴν γιγιά του...

Ὁ δημοτικισμός, ὅπως ὀνομάσθηκε στὰ τέλη τοῦ Ἰθου αἰῶνος, χωρίζεται σὲ δύο περιόδους· πρώτη, οἱ ἀναζητήσεις πολλῶν λογίων τῆς τουρκοκρατίας, στὶς ἑλληνικὲς χώρες καὶ στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, τῆς χρήσεως τῆς προφορικῆς γλώσσης, τῆς ρωμαϊκίας, ὅπως τὴν ἔλεξαν πολλοί, ὁ Καταρτζῆς καὶ ἄλλοι, κι ὅπως τὴν χρησιμοποίησαν τελικά, ψηλαφώντας περισσότερο· δεύτερη, ἡ ἀποδοχὴ τοῦ κινήματος τῆς δημοτικῆς ἀπ' τὸν Γιάννη Ψυχάρη, μετὰ τὴν δημοσίευση τοῦ 1888 τοῦ βιβλίου του, «Τὸ ταξειῖδι μου», ὡς καταγραφή τοῦ ταξειδιοῦ του στὶς ἑλληνικὲς χώρες, ὁπότε κι ἔγινε κίνημα γλωσσικὸ καὶ πολιτικὸ. Ἡ ἱστορία γνωστὴ καὶ δὲν χρειάζεται ἐπανάληψη, καθὼς ἔχουν γίνει ἐκτενεῖς ἀναφορὲς εἰς τὰς «ἀναλύσεις» «Τοῦ Ἐμμελοῦς». Μία διατύπωση κρίνεται ἀπαραίτητη· ὁ Κωνσταντῖνος Δημαρᾶς, δὲν ἔκανε σαφῆ ἀναφορά, καὶ πολὺ περισσότερο ἀνάλυση στὴν εἰσαγωγή του τοῦ πῶς ἀντιλαμβάνεται καὶ παρουσιάζει ὁ λόγιος Φαναριώτης τὴν λειτουργία τῆς προσωδίας, τῆς ἐμμελείας, τοῦ ἐμμέτρου λόγου, τοῦ τόνου, τῆς συλλαβῆς, μακρᾶς, βραχείας, γράφοντας «... ἐγὼ ὅμως εὐρίσκωντας πρώτη φορὰ τὸ μακρὺ καὶ βραχὺ στὰ ρωμαῖκα, ἤνρα κι ἄλλαις πολλαῖς αἰτίαις ὑπεροχῆς στὸν ἴδιο ὀργανισμό τῆς ρωμαϊκίας γλῶσσας, μὲ τὰ ὁποῖα ὑπερέχει ὅλαις ταῖς ἄλλαις καὶ τὴν ἀραβική... Αὐτὴ ἔχει δική της ξεχωριστὴ προσωδία, ἔχει διφθόγγους, πλουτεῖ πάθη στὶς λέξεις της καὶ κατὰ τὸ ποιὸν καὶ κατὰ τὸ ποσόν... ἐπειδὴ καὶ φαίνεται παστροκᾶ καὶ σ' αὐτὰ πῶς ἔχουν κάποιο ἀναλογί' ἀναμεταξύ τους (ἑλληνικὴ, ἀρχαία καὶ ρωμαϊκία) ἢ συλλαβικὴ ποσότης κι ὁ τόνος, κι αὐτὸ εἶν' ἡ μελωδία τοῦ λογογραφικοῦ λόγου, τὸ ὁποῖο στὸ στίχο λέγεται ἁρμονία,

κι εἶναι τελειότερο. Ὅθεν καμμιὰ γλῶσσ' ἀπταῖς τωριναῖς δὲν ἔχει σωστή ἀρμονία στὰ ποιητικά, καὶ μελωδία ἐντελῇ στὰ λογογραφικά (στὸν πεζὸ λόγο) σὰν τῇ ρωμαίικια· ὡσὰν ὅπου ἡ εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις δὲ θεωροῦν στῆς συλλαβαῖς τους μήτε μακρό, μήτε βραχύ, καὶ σταῖς λέξεις τους δὲ θεωροῦν τόνους». Τὸ χεῖριστο δέ, ὅτι δὲν ἔχει αὐτὰ τὰ λήμματα οὔτε στὸ εὐρετήριο! Τὰ πέταξε ὡς ἄχρηστα! ὅπως δὲν μνημονεύει καὶ τὶς ἀναφορές του, «κ' ἐμεῖς ὁπωσοῦν ἓνα ἔθνος», κι ἀπ' τοὺς, Εὐγένιο Βούλγαρη, Ρήγα Φερραῖο, Ἀδαμάντιο Κοραῖ. Γιὰ τοὺς δημοτικιστές, δὲν ὑπάρχουν, οὔτε προσωδία, οὔτε Ἑλλάς, οὔτε τὸ βαθειὰ ριζωμένο ἔθνος μας...

Στὴν πράξη ὑπηρετεῖ, ὁ διαβόητος τιμητῆς τῆς μίας καὶ ἐνιαίας ἐλληνικῆς, τὴν ἰδεολογία τοῦ ἐξευρωπαϊσμοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς προσαρμογῆς τῶν πάντων στὴν «ἐπιστημονικὴ» ἀλήθειά του, ὅποτε καὶ τῆς γλώσσης, στὰ πλαίσια τῆς νέας ἐπιστήμης τῆς γλωσσολογίας· ὁ Ἐμμανουὴλ Ροῖδης ἔκανε τὸν δέκατο ἔνατο αἰῶνα, τὴν πληρέστερη ἀνάλυση τῆς νέας ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐφαρμογῆς της στὴν γλῶσσα μας, εἰς «Τὰ εἶδωλα», κι ἀκολούθησαν πολλοὶ ἄλλοι, μὲ κύριο ἄξονα τὴν πλήρη ἀποδοχὴ ἢ ὑποταγὴ μας στὴν πρόοδο τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν· ἀποκορύφωσή της ἦταν ἡ ταύτισή της μὲ τὴν ἀριστερὴ ἰδεολογία, μέχρι τὴν τελευταία τεσσαρακονταετία τῆς σοσιαλιστικῆς καὶ τραμποκομμουνιστικῆς ἀποχρώσεώς της, ἀλλὰ καὶ τὴν καθοδήγηση ἀπ' τὰ ἀμερικανικὰ κέντρα τῶν κανόνων της, μὲ τὸν περίλαμπρο, Ἐλευθέριο, Διονύσιο Σταυριανό· εἶναι ὅλα γνωστά, ὅπως τῆς μετατροπῆς τοῦ τροπικοῦ ἐπιρρήματος «ἄμεσα», σὲ χρονικὸ καὶ ἄλλων πολλῶν, ὅπως τῶν καταλήξεων, τῶν, «δυστυχῶς» καὶ «εὐτυχῶς», σὲ «δυστυχά» καὶ «ευτυχά», τῶν οὐσιαστικῶν σὲ -ης, σὲ -ας καὶ ἄλλα, μαζί μὲ τὴν καθιέρωση τοῦ μονοτονικοῦ. Ἐκτενῶς τὰ ἐξηγοῦμε ἄλλοῦ αὐτά...

Ἡ ταύτιση τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς ἀριστερῆς ἰδεολογίας, ὡς ἐκφράσεων τῆς προόδου στὴν βιομηχανικὴ ἐποχὴ καὶ ὁ ἐκτοπισμὸς κάθε ἄλλης πολιτικῆς ἀπόψεως, ὡς ἀντιδραστικῆς, ἔγινε καὶ στὴν γλωσσολογία· οἱ Ἕλληνες γραμματικοὶ καὶ φιλόσοφοι, ποιητές, ἀγνοοῦνται πλήρως κι οὔτε μνημονεύονται κἄν. Δὲν ὑπάρχουν στὴν λογικὴ τους, οὔτε ἀναφέρονται καθόλου· κάνουν μάλιστα ἓνα βῆμα «μπροστά», στὴν ἀριστερὴ ἰδεολογία, ὅπως κόβουν καὶ ράβουν τὴν ἐλληνικὴ φιλοσοφία, ὥστε νὰ χωράει στὰ κοντάκια τοῦ Μάρξ· στὴν γλῶσσα ἀγνοοῦν τὰ πάντα, Ὅμηρος, Ἡράκλειτος, τραγικοί, κωμικοὶ ποιητές, Ἰσοκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Διονύσιος ὁ Θράξ, Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανός, Πλούταρχος, Φιλόστρατος, Ἀπολλώνιος Δύσκολος, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, Ἡρωδιανός, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, Ῥωμανός ὁ μελωδός, Γεώργιος ὁ Χοιροβοσκός, πατριάρχης Φώτιος, Ἀρχιεπίσκοπος Εὐστάθιος, μελωδοὶ τῆς Ὁρθοδοξίας, Ἕλληνες διδάσκαλοι στὴν Ἰταλία, ὅπως Θεόδωρος Γαζής, μὲ τὴν γραμματικὴν του, Ἰωάννης καὶ Θεοδόσιος Ζυγομιλᾶς, Ἀλέξανδρος Ἑλλάδιος ὁ Λαρισαῖος, Εὐγένιος Βούλγαρης, Νικόλαος Θεοτόκης, Λάμπρος Φωτιάδης, Ἰωάννης

Πέζαρος, Αδαμάντιος Κοραΐς, Αθανάσιος Χριστόπουλος, Διονύσιος Σολωμός, Κωνσταντίνος Οικονόμος ό έξ Οικονόμων, Κωνσταντίνος Ασωπίος, Κωνσταντίνος Κόντος, Ίωάννης Πανταζίδης, Γεώργιος Χατζηδάκης, Δημήτριος Σεμιτέλος, Δημοσθένης Οικονομίδης, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, δέν ύπάρχουν, διαγράφονται, έπειδή δέν ταιριάζουν μέ τήν νέα γλωσσολογία! Έτσι, ή έλληνική, μέ τρεῖς, αν όχι, τέσσερες χιλιάδες χρόνια ζωντανής παρουσίας, όταν τὰ δύο τρίτα περίπου τών λέξων τής καθημερινής μας ζωής είναι όμηρικές, μέ τήν ίδια ακριβώς γραφή και κάποιες παραλλαγές στην κατάληξη, αποβάλλεται, γιατί δέν ανταποκρίνονται σε αυτή οι θεωρίες -οί νόμοι, όπως τής φυσικής, κατά τον Ροΐδη- τής γλωσσολογίας. Η προκρούστεια λογική κι ή δουλική φραγκολαγνεία στην απογείωσή τους. Έτσι και τώρα, ό έθνικός μας γλωσσολόγος, επικαλείται τον Νόαμ Τσόμσκυ, άσπονδο Μαρριστή, και άλλους για την κοινοβαρβαρική του γλώσσα, αλλά ξεχνάει τους Έλληνες. Και βρενθύεται, ότι διδάσκει ελληνικά στα παιδιά!

Ένα απουσιάζει απ' την συλλογιστική του έθνικού γλωσσολόγου και της φραγκολάγνου άριστερης ιδεολογίας, ή σε βάθος μελέτη τής ελληνικής γλώσσας, τόσο στην ιστορική της διαδρομή, δηλαδή, τής μουσικής άρμονίας της, όσο κι ως όλοζώντανης και μέ παλλόμενη πνοή στην ψηφιακή εποχή· όσο κι αν την αγνόησαν και την ύπονόμειψαν την τεσσαρακονταετία, ή ελληνική ανθίσταται και προσελκύει τό ενδιαφέρον όλων, ως τής όμολογουμένως πλέον δημιουργικής γλώσσας. Αυτό αποδεικνύεται απ' την μαζική είσροή ξένων επενδύσεων των κορυφαίων του ψηφιακού κλάδου, που έρχονται για την ικανότητα συνθέσως τής ελληνικής και την δημιουργικότητα των παιδιών της, μόλις ό Κυριάκος Μητσοτάκης έθραυσε τὰ άτλαντοκομμουνιστικά δεσμά κι ό Κυριάκος Πιερρακάκης, εφάρμοσε την ψηφιακή τεχνολογία στην χώρα, μέ αποτέλεσμα να αναχθούμε στις πρώτες θέσεις παγκοσμίως, όπως μέ τὰ δίκτυα πέμπτης γενιάς. Η μουσική άρμονία τής γλώσσας όμως συνδέεται ευθέως και άρρήκτως μέ την πολιτική πρακτική του άτόμου, είναι ό δημιουργικός λόγος του έλευθέρου, έμμελούς και ευρύθμου στις κινήσεις του ανθρώπου, του ενεργού πολίτου δηλαδή· φυσικά, άλλος είναι ό άρρυθμος, άτονος, άμετρος και ανάρμοστος, του άνελευθέρου και φύσει δούλου λόγος. Γνωστά στους αναγνώστες μας, τὰ όποια όλοι όσοι μνημονεύσαμε ποιητές, φιλόσοφοι, γραμματικοί, φιλόλογοι τὰ έχουν μελετήσει μέχρι την τελευταία τους λεπτομέρεια.

Τό συμπέρασμα σαφέστατο, επεδίωξαν την επιβολή ύποτακτικής και δουλικής νοοτροπίας, αλλά ό λαός αντιστάθηκε κι αντιστέκεται, μέ τις γιαγιάδες στην πρώτη γραμμή· αυτές μαθαίνουν στα μικρά τους απ' την γέννησή τους, την άρμονία τής ελληνικής, μέ τὰ νανουρίσματά τους, τὰ τραγούδια τους, την ζωντανή λαλιά τους, όπως τὰ έμαθαν απ' την γιαγιά τους... Οι μανάδες έπονται, αν και πολλές πριν την δουλική άριστερή γλώσσα μιλούσαν, αλλά την εγκαταλείπουν καταισχνόμενες... 7.1.21

ΥΓ2. Τὸ βάθος τῆς ὑπονομεύσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς λόγου καὶ τρόπου ζωῆς περισσότερο, ὡς προφορικῆς ἐκφράσεως τοῦ ἐλευθέρου ἀνθρώπου, τοῦ πολίτου, ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερο, ἀπὸ ὅσο τὸ εἶχαμε ἀντιληφθεῖ ἀρχικά· ὅταν δὲν ἔχεις σπουδάσει φιλολογία κι ἔχεις ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν γλῶσσα σχεδὸν τυχαῖα, ὡς παράδοση κι ὡς μνήμη τῆς παιδικῆς σου ἡλικίας πρωτίστως στὸ χωριό σου κι ὡς ἐθνικὴ ἀνάγκη προασπίσεως τῆς παραδόσεως αὐτῆς, κατὰ τῶν ἀκροτήτων τοῦ δημοτικισμοῦ -καθὼς τὶς ἀπέβαλες ὡς ἐνοχλητικὲς στὴν ἀκοή σου κι ἄσχημες στὴν διατύπωση τοῦ λόγου σου, ἔστω κι ἂν δὲν εἶχες ἀκόμη ἐπαρκῆ ἐπιχειρήματα, ἢ μᾶλλον καθόλου-, πιστεύοντας περισσότερο στὸ αὐτί σου, παρὰ στὶς ἱερὲς δυτικὲς γλωσσολογικὲς θεωρίες τους, ποὺ παρουσιάζονταν τότε ὁμοθυμαδόν, ἀλλὰ καὶ λόγω ἐπαγγέλματος, ἢ ἐπιβολῇ τοῦ μονοτονικοῦ, ὅπως καθιερώθηκε, ἐπέδρασε μέσα σου ὡς καταλύτης. Τότε σκέφθηκες, ὅτι χρειάζεται πολὺ δουλειὰ καὶ σοβαρὴ μελέτη τῆς γραμματείας μας, ἀρχαίας, ἑλληνιστικῆς, χριστιανικῆς καὶ νεωτέρας, χωρὶς νὰ ὑποψιάζεσαι τὸ μέγεθός της· οἱ ἐλάχιστες γνώσεις σου ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, κυρίως τῆς ἀριστοτελικῆς, διαπίστωσες σύντομα, ὅτι ἦταν ἀνεπαρκεῖς κι ἔτσι ἄρχισε ὁ μακρὺς δρόμος ἀναζητήσεως τῆς πορείας τῆς γλώσσης μας. Αὐτὰ ἀναφέρονται ὡς προσωπικὴ μαρτυρία καὶ μόνο, ἀλλὰ κι ὡς προτροπὴ ἀντιστάσεως στὴν ἀριστερὴ ἰδεολογία τῆς νεωτέρας ἱστορίας μας, ὅπως αὐτὴ ἐπέδρασε μέσα σου. Ἡ θητεία σου στὴν «Καθημερινή» τῆς Ἑλένης Βλάχου ἦρθε ὡς συμπλήρωμα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καθὼς ἔζησες ἀπὸ πρῶτο χέρι γύρω σου τὶς ἀντιδράσεις τῆς ἐξουσίας ἀπέναντι στὶς εὐλογες παρατηρήσεις γιὰ τοὺς λόγους ἐξαχρειώσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, μὲ τὴν εὐθεῖα ἄρνηση τῆς ἱστορίας της, τὴν ἀπεγνωσμένη ἐπιβολὴ δουλικῆς νοοτροπίας στὸν ἑλληνικὸ λαὸ καὶ μὲ συμπλήρωμά της τὴν εὐθεῖα ἐπιδίωξη τοῦ ἀφελληνισμοῦ μας...

Μακρὰ ἢ παράβαση, ἀλλὰ ἀναγκαία· ἡ ἐξομολόγηση τοῦ Γιάννη Μόραλη εἶχε κλείσει τότε, μὲ τὴν φράση, "Ἀνάσανε βαθεῖα ὁ Δάσκαλος, σὰν νὰ τοῦ 'φυγε ἓνα βάρος ἀπὸ μέσα του· πῆρε πάλι τὸ κρασί του, εἶπαμε στὴν ὑγεία μας, τὸν ἔβλεπες, ξαναγύρισε στὴ φυσικὴ του ἔκφραση. «Σὰς βάραινε πολὺ αὐτό, Δάσκαλε, φαίνεται;». «Ἔχεις δίκαιο· φοβόμουνα πάντοτε ὅτι δὲν θὰ τὸ πῶ πουθενά, ὅτι θὰ τὸ πάρω μαζί μου, κι εἶχα αὐτὸ τὸ βάρος μέσα μου. Τὸ εἶχαμε συζητήσει μὲ τὸν Γκίκα καὶ τὸν Τέτση, μᾶς εἶχε ἀφήσει ὁ Καλλιγᾶς, καὶ καταλήξαμε ὅτι ἔπρεπε σὲ κάποιον νὰ τὸ ποῦμε, ἀλλὰ δὲν βρίσκαμε τὸν κατάλληλο ἄνθρωπο. Θυμᾶσαι τὴν ἐποχή;» «Βέβαια τὴν θυμᾶμαι». «Τώρα αἰσθάνομαι ὅτι ξαλάφρωσα. Τὸ ἔχεις ἀναλάβει ἐσύ»." Τὸ ἀντικείμενο ἀφοροῦσε τὴν εὐθεῖα πρόκληση τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ, ὅτι, "Παραμύθια εἶναι, λέει μὲ ἔμφαση μάλιστα, τὸ πολυτονικό· ἔπρεπε νὰ καταργηθεῖ, γιατί δυσκολεύει πολὺ τὰ παιδιά, τὰ κουράζει χωρὶς λόγο καὶ δὲν μποροῦν μετὰ νὰ μάθουν περισσότερα. Ἄλλωστε δὲν χρειάζεται, γιατί, ὅταν μιᾶμε, δὲν τὸ χρησιμοποιοῦμε. Ἀλλὰ, τὸ σημαντικὸ εἶναι ὅτι πρέπει

νά εφαρμόσουμε καὶ τὸ λατινικὸ ἀλφάβητο. Νὰ μὴν εἴμαστε ἐξαίρεση στὴν Εὐρώπη”.

Ἡ ὁμήγουρις τοῦ δείπνου τοῦ Μαρίνου Καλλιγᾶ κατέδειξε τὴν ἔκρηξή της, καθὼς θεώρησαν τὶς ἀπόψεις τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ, γιὰ τὸ μονοτονικὸ καὶ τὴν καθιέρωση τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου, ὅπως τὸ ὁμολόγησε ἄλλωστε κι ὁ ἴδιος, ὡς πρωτοβουλία πολλῶν ἐπωνύμων δημοτικιστῶν κι ἀριστερῶν φιλολόγων, μὲ τὶς βαθειὲς καὶ πολλαπλὲς διασυνδέσεις τους μὲ τὸ Καστρί, κέντρο ἐξουσίας τοῦ Ἀνδρέα Παπανδρέου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κι ἐκφραστοῦ τῆς ἀριστερῆς ιδεολογίας, κατὰ τὶς διακηρύξεις του· ταυτοχρόνως ὁμολογοῦσαν ὅλοι τους, ὅτι δὲν γνώριζαν σὲ βάθος τὸ πρόβλημα τῆς γλώσσης, ἀλλὰ μὲ τίποτε δὲν ὑποχωροῦσαν στὴν ὑποστήριξή της. Θεωροῦσαν μάλιστα ἱερὸν καθήκον τους τὴν υπεράσπιση τῆς ἐλληνικῆς καὶ τῆς ἱστορίας της· ὅπως οὔτε κι ὅσοι ἐπισημαίναμε τὶς μεθοδεύσεις αὐτῶν τῶν κύκλων εἴχαμε ἀντιληφθεῖ ἢ ὑποψιασθεῖ τὶς βαθύτερες ὑπόγειες διασυνδέσεις τους. Ἐνα ἔχει χαραχθεῖ στὴν μνήμη σου, τὸ μοχθηρὸ κι ἀπειλητικὸ στὸ βάθος βλέμμα τους -ὅσων συμμετεῖχαν στὸ κύκλωμα, γιατί ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι ἦταν ἓνα καλὰ ὁργανωμένο κύκλωμα, ἀλλὰ μὲ ἄγνωστες τότε τὶς διαστάσεις του-, ὅταν τοὺς ἔθετες τὸ ἐρώτημα τοῦ ποιοί καὶ μὲ ποιά κριτήρια σκέφθηκαν καὶ ἐπέβαλαν τὸ σχέδιο ἐφαρμογῆς τοῦ μονοτονικοῦ, χωρὶς οὐδεμίαν δημόσια προεργασία; Δὲν ὑπῆρχε ποτὲ ἀπάντηση, μὲ τὸ αἰχμηρὸ βλέμμα καρφωμένο μέσα σου! Πολὺ ἀργότερα μάθαμε τὰ ὀνόματα τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἐλευθερίου Διονυσίου Σταυριανοῦ, ἀπ’ τὴν Νέα Ὑόρκη, ὡς καθοδηγητοῦ!

Ἐνα τυχαῖο ἄρθρο σὲ ἐφημερίδα ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὸ δεύτερο ὑστερόγραφό μας, τὸ ὁποῖο παρουσίασε τὴν διαδρομὴ τῆς σκέψεως -τῆς σκέψης ἔγραφε- τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ, ἀπὸ καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης· δύο εἶναι τὰ οὐσιαστικὰ συμπεράσματα τοῦ βιβλίου του. Πρῶτο, ὅτι ἦταν θαυμαστής καὶ φανατικὸς ὁπαδὸς τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας καὶ θρησκευτικῆς πολιτικῆς κινήσεως τοῦ μεσοπολέμου στὴν Γαλλία, μὲ πηγὴ τῆς τὴν καθολικὴ ἐκκλησία τοῦ Μεσαίωνα καὶ πλήρη ἀποκοπή του ἀπ’ τὴν Ὁρθοδοξία καὶ τὴν ἀρχαία Ελλάδα· πρόκειται γιὰ τὸ κίνημα ποὺ ὁδήγησε στὴν *Action Française* καὶ στὴν παράδοση τοῦ Πεταίν στὸν Χίτλερ. Δεύτερο, ἡ πλήρης ἄγνοιά του, ἢ ἀποσιώπησή του τουλάχιστον, τῆς πορείας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ἀπ’ τὸν Ὅμηρο ἕως τὶς μέρες μας καὶ τῆς ὁμιλούμενης ἀπ’ τοὺς Ἕλληνες σ’ ὁλόκληρη τὴν χώρα κι ἰδιαίτερος στὶς συνοικίες καὶ στὰ χωριά. Ἄλλωστε, τὸ ἴδιο ἔχουν κάνει ὅλοι οἱ φερόμενοι ὡς δημοτικιστές, δηλαδὴ οἱ πρωτεργάτες τῆς κοινοβαρβαρικῆς.

Στοὺς ἀναγνώστες μας εἶναι γνωστὴ ἀπ’ τὶς «ἀναλύσεις» μας ἡ στάση αὐτή, ὅπως τὴν περιέγραψε πρῶτος ὁ Σωκράτης γιὰ τὸν Στρεψιάδη, λέγοντας ὅτι εἶναι, «ἄνθρωπος οὐτοσί ἀμαθὴς καὶ βάρβαρος»· ἀμαθὴς, ἐπεὶ δὲ ἀδυνατεῖ κατανοῆσαι, καταγράψαι καλύτερα, τὸν περίγυρό του, ἀκόμη κι ὅσα ἔμαθε ἀπ’ τὴν μάνα του καὶ τὴν γιαγιά του, κατὰ τὴν ἀρχή,

«παρὰ τοῖς πολλοῖς τὸ ἐλληνίζειν», καὶ βάρβαρος, ὡς ἀνεπίδεκτος ἐντάξεώς του εἰς τὴν ἐλληνικὴν παιδείυσιν, ἀνήκει σὲ ἄλλον κόσμον. Ἡ νοοτροπία τους ὁμοιάζει μὲ τὴν τῶν νεοφωτίστων ὁπαδῶν ὁλοκληρωτικῶν καὶ τυραννικῶν συστημάτων. Φαίνεται ἀπ' τὸ ὅτι οἱ δημοτικιστὲς ἔχουν στόχο, μόνον τὴν καταπολέμηση τῆς καθαρευούσης κι ὄχι τὴν μελέτη τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, τῆς μίας κι ἐνιαίας ἐπὶ τρεῖς τέσσερες χιλιάδες χρόνια· ἡ μελέτη της δὲν ὑπάρχει στὴν λογικὴ τους, ἀλλὰ ἐπιμένουν στὴν ἐφαρμογὴ καὶ στὴν γλῶσσα μας, ὅπως ἀντιλαμβάνονται αὐτοὶ τὴν δημοτικὴ, τῶν πορισμάτων τῆς δυτικῆς γλωσσολογίας. Ὅπως δὲ ποτε, μετράει ἡ ἰδεολογικὴ τους ταύτιση μὲ τὸν ἐξευρωπαϊσμό, ὡς ἔκφραση τῆς φραγκολαγνείας τους, ἀνεξαρτήτως κόμματος, καὶ τὴν ἀριστερά, στὴν ἐσωτερικὴ κομματικὴ τους ὑποταγὴ, ὅμως αὐτὰ ὁδήγησαν τὴν χώρα στὸν χειρότερο γλωσσικὸ διχασμὸ τῆς μακραιωνίου πορείας μας. Ἀλλὰ, ἡ δυτικὴ γλωσσολογία ἀδυνατεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν ψηφιακὴ τεχνολογία, λόγω διανοητικῆς ἀδυναμίας της, ἐξ αἰτίας τῆς ἀρνήσεώς της ἐντάξεως τῆς μουσικῆς ἀρμονίας στὶς γλῶσσες της καὶ στὴν διαμόρφωση τοῦ ἥθους τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τῆς δυσκάμπτου καὶ μονολιθικῆς συντάξεώς τους, διαφόρου τῆς ἀρμονίας τῆς ἐλληνικῆς. Ὅποτε οἱ φιλόδοξοι δημοτικιστὲς ἀπέκτησαν διπλὲς παρωπίδες, μία τῆς γλωσσολογίας τους καὶ ἄλλη τῆς ἀγνοίας τῆς ἐνότητος τῆς ἐλληνικῆς, ὡς διανοίας στὴν πολιτικὴ πράξη.

Ἡ προσωπικὴ νοοτροπία τοῦ Δημαρᾶ καὶ τῶν ὁμοϊδεατῶν του ἐξηγεῖται εὐκόλα πλέον, αὐτὸ πιστεύουν κι αὐτὸ ἐκφράζουν, φύσει δοῦλοι εἶναι καὶ τὴν δουλικότητά τους προασπίζονται· στὴν πράξη ἀκολουθοῦν πιστὰ τὸ δόγμα τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Θωμᾶ τοῦ Ἀκινάτη, οἱ ὅποιοι δὲν γνῶριζαν ἐλληνικὰ κι ἀναφέρθηκαν στὴν ἐλληνικὴ γραμματεία ἀπ' τὴν μετάφρασή της στὰ λατινικά! Ἀλλὰ, ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος διέθετε τὶς καλὲς μεταφράσεις τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, ἔστω κι ἂν δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του τὶς ἀδυναμίες ἀποδόσεως τῶν ἐννοιῶν ἀπ' τὰ ἐλληνικὰ στὴν γλῶσσα του, ὅπως τὸ ἐπισημαίνει ὁ Ἀριστείδης ὁ Κοϊντιλιανὸς κι ἄλλοι πολλοί, ἐνῶ τὴν δογματικὴ πτυχή τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς ἐκφράζει ἰδιαίτερως ὁ πατριάρχης Φώτιος· ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης ἔζησε σὲ ἐποχὴ ποὺ εἶχαν χαθεῖ τὰ παλαιὰ βιβλία στὴν Δύση, ἐνῶ μετὰ τὸ Σχίσμα δὲν ἦταν εὐκόλη ἡ πρόσβαση στὴν ὀρθόδοξη γραμματεία, ὅποτε στηρίχθηκε σὲ λατινικὲς μεταφράσεις ἀπ' τὰ ἀραβικά, ποὺ εἶχαν γίνεαι ἀπ' τὰ ἐλληνικά, ἢ κι ἀπ' τὰ ἐλληνικά, ἀλλὰ μὲ χειρίστη ποιότητα! ὅπως ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ ὅλους...

Τὸ συμπέρασμα εἶναι σαφές, ἐπελέγησαν ὅλοι τους γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς κοινοβαρβαρικῆς, ἐπειδὴ εἶχαν φύσει δουλικὴ νοοτροπία κι ἐπομένως ἔτσι ἐξυπηρετοῦσαν καλύτερα καὶ τὶς φραγκικὲς κι ἀτλαντικὲς ἐντολές, γιὰ ἀποδοχὴ τῆς διγλωσσίας καὶ στὴν ἐλληνικὴ, μὲ πλήρη ἀποκοπὴ τῆς δημοτικῆς ἀπ' τὴν ἀρχαία, ἀφοῦ καθίσταται πλέον νεκρὴ γλῶσσα· ἡ ἐρμηνεία γιὰ τὴν συμμετοχὴ τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ στὸν δεῖπνο ἔρχεται μόνη της, ἐπέλεξαν οἱ πολιτικοὶ καθοδηγητὲς τὸν καλύτερό τους γλωσσολόγο,

χωρίς νὰ γνωρίζει ὁ Μαρίνος Καλλιγᾶς ὅπωςδῆποτε τὸν λόγο, μὲ κάποιες λογικὲς προφάσεις, ἀλλὰ μὲ στόχο τὸν εὐκολο προσεταιρισμὸ ἐκλεκτῶν ζωγράφων κι ἄλλων εἰκαστικῶν στὸ προδοτικὸ σχέδιό τους. Πίστευαν, ὅτι, ἐὰν ἐπιτύγχανε ἡ ἀποστολή του, θὰ ἦταν αὐτὸ ἓνα σοβαρὸ ὄπλο στὴν προπαγάνδα τους γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τους, ποὺ παραμένει ὁ βαθύτατος γλωσσικὸς διχασμὸς κι ὁ ἀφελληνισμὸς τοῦ τόπου, μὲ τὴν στέρηση τῆς νέας γενιᾶς ἀπ' τὸ νάμα τῆς γιαιγιᾶς καὶ τῆς μαμᾶς ἀπ' τὰ γενοφάσκια της· γνώριζαν ὅπωςδῆποτε, ὅτι μόνο «φιλόλογοι», σὲ εἰσαγωγικά, μὲ νοοτροπία «ἀνελευθερίας καὶ ὕβρεως ἢ μανίας καὶ ἀλλης κακίας», ἀλλὰ καὶ πλήρους ἀποκοπῆς τους ἀπ' τὶς ρίζες τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ἦταν οἱ κατάλληλοι γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ σκοποῦ τους...

Ἐνα δὲν εἶχαν ὑπολογίσει, τὴν ὀξύτατη ἀντίδραση στὰ σχέδιά τους τῶν μεγάλων ζωγράφων μας καὶ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς πράξεώς τους ὡς προδοσίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ προβολῆς τῆς χουντικῆς νοοτροπίας τους· φάνηκε, ὅτι δὲν πίστευε στὰ μάτια του, ὅτι ὑπῆρχαν πολλοὶ ἐπώνυμοι Ἑλληνες καὶ μάλιστα εἰκαστικοὶ οἱ ὅποιοι ὑπερασπίζονταν τὶς ἱστορικὲς μας ρίζες κι ἀποδοκίμαζαν τὸν ἐξευρωπαϊσμὸ, ὅπως τὸν παρουσίαζε ἡ ἀριστερὰ κι ὁ δημοτικισμὸς της. Ἦταν ὀλοφάνερο αὐτό, ἀπ' τὸν ἐκνευρισμὸ του καὶ τὴν ἀγενέστατη ἀποχώρησή του. Ἔτσι, φρόντισαν κι ἀπάντησαν τὰ κυκλώματα, μὲ τὸν ὀλοκληρωτικὸ ἔλεγκο τῶν ἐκδοτικῶν μηχανισμῶν, ὅπως τὸν ζήσαμε ὅσοι εἶχαμε ἀνεξάρτητη ἐλληνικὴ φωνή, κι ἐπέτυχαν νὰ ἀποσιωπήσουν τὸ γεγονὸς, ὥστε νὰ καταλήξει ὁ Γιάννης Μόραλης κι ὅλοι οἱ συνδαιτημόνες του, νὰ μὴν βρίσκουν ἄνθρωπο, γιὰ ἐξιστόρησή του. Ἡ φράση, «Θυμᾶσαι τὴν ἐποχή!» λέει πολλά!

Ἡ πίστη τοῦ γλωσσολόγου στὴν ἀνωτερότητα τοῦ δυτικοῦ Μεσαίωνα, δηλαδὴ τῶν αὐταρχικῶν καθεστώτων τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τὴν σκοτεινὴ ἐκείνη περίοδο, ποὺ ἔχει κριθεῖ ὡς ἡ πλέον ὀλοκληρωτικὴ κι ἀπάνθρωπη τῆς δυτικῆς ἱστορίας, ἐκφράζει καὶ τὴν ἐσωτερικὴ του νοοτροπία καὶ πολιτικὴ του ἀντίληψη· πρόκειται γιὰ προσωπικὴ ἐπιλογή του κι ὄχι ἔξωθεν ἐπιβολή, καθὼς ἔτσι ὁμολογεῖ, ὅτι δὲν ἀντέχει τὴν ἐλεύθερη σκέψη κι ἐπιλέγει τὴν ἀπόρριψη τῆς δημιουργικῆς ἐλληνικῆς διανοίας, μὲ ἔμφυτη τὴν ἀμφισβήτηση τοῦ θείου ἢ ἀνωτέρου λόγου, ὅπως διδάσκει ἡ ἐλληνικὴ σκέψη ἀπ' τὸν Ὅμηρο μέχρι τὶς μέρες μας. Ὅσοι δὲν ἀποδέχονται τὴν ἀμφισβήτηση τοῦ ὁποιοῦ ἀνωτέρου λόγου εἶναι φύσει ἐκτὸς τῆς ἐλληνικῆς παιδεύσεως κι ὅσοι ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐλληνικῆς καταγωγῆς ὁμολογοῦν, ὅτι εἶναι οἱ συνεχιστὲς τοῦ Θεορίτου καὶ τοῦ Στρεψιάδου. Ἄλλωστε, ἐπιβεβαιώνεται αὐτὸ κι ἀπ' τὴν ἀλλεργικὴ τους στάση ἀπέναντι στὴν μουσικὴ ἀρμονία καὶ στὴν συμβολή της στὴν διαμόρφωση τοῦ ἥθους τοῦ ἀνθρώπου, «διὰ τὴν αὐτῶν ἀσθένειαν», ὅπως τὸ ὑπογραμμίζει ἀπ' τοὺς πρῶτους, ὁ Ἀριστείδης ὁ Κοϊντυλιανός.

Όταν ἐπώνυμοι, ὅπως ὁ Νίκος Χατζηκυριάκος Γκίκας, ὁ Γιάννης Μόραλης, ὁ Παναγιώτης Τέτσης, ὁ Μαρίνος Καλλιγᾶς δὲν εὑρίσκαν ἄνθρωπο νὰ μοιραστοῦν τὴν ἀγωνία τους γιὰ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ τὸν ἀφελληνισμό τοῦ τόπου, τότε μόνο ἀντιλαμβάνεται ὁ καθένας μας τὴν ἔκταση καὶ τὸ βάθος τῆς ἐκστρατείας σκοταδισμοῦ κι ὀλοκληρωτικῆς δεσποτείας τῆς ἐποχῆς· ταυτοχρόνως ὅμως, διαπιστώνει τὴν ἥρωικὴ τόλμη τῆς ἐσωτερικῆς ἀμύνης καὶ τὴν ἔμπρακτὴ ἀνταπάρνηση τῶν γιαγιάδων πρωτίστως καὶ τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ στὶς συνοικίες καὶ στὰ χωριά, γιὰ τὴν διατήρηση καὶ προάσπιση τῆς γλωσσικῆς μας ἐνότητος τῶν χιλιάδων ἐτῶν διαδρομῆς της, στὴν οἰκογένεια καὶ στὶς διάφορες ἐκδηλώσεις της· Σὲ ἑορτασμοὺς κι ἄλλες, ὅπως τὸ Θέρος, τὸν Δεκαπενταύγουστο κυρίως στὰ ὄρεινὰ χωριά καὶ νησιά, ἀνανεώνονται μὲ δημοτικὰ τραγούδια καὶ χοροὺς. Οἱ δύο ἀστείρευτες πηγές μας τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου, κεφαλόβρυσα λέγονται στὴν παράδοσή μας, ἀντέδρασαν καὶ πάλι κατὰ τῆς ἰσοπεδώσεώς του καὶ τῆς ἀπωλείας τῆς μουσικῆς του ἀρμονίας καὶ τοῦ ἐλευθέρου ἥθους του, χωρὶς προηγούμενη συνεννόησή τους ὅπως συνήθως ἐκφράσθηκε στὴν ἱστορία μας πολλές φορές, μετὰ τὴν ρωμαιοκρατία· πάντα μὲ τὶς γιαγιάδες καὶ τὶς ὀρεινὲς κοινότητες πρῶτες, μὲ τὸ κρυφὸ σχολειό, ἀλλὰ καὶ συμπληρωματικὰ μὲ τοὺς ἐπωνύμους λογίους τους, τῶν ἀντιστοίχων εἰκαστικῶν τῆς ἐποχῆς μας, στὶς μαῦρες μέρες δουλείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ σκοπὸ τὴν χειρότερη μορφή τῶρα ἀφελληνισμοῦ, μὲ τὴν ἐκ τῶν ἔνδον ὑποπτη καὶ βρώμικη διάβρωση τῆς κοινοβαρβαρικῆς. Τὸ παρήγορο εἶναι, ὅτι πολλές γιαγιάδες ἐξαγριώθηκαν μὲ τὶς ἐλάχιστες πράγματι ἀριστερὲς κόρες τους τότε, ὅταν ἀπαντοῦσαν «ἄμεσα», ἀντὶ «ἀμέσως», στὰ παιδάκια τους ποὺ ζητοῦσαν τὸ γαλατάκι τους, ὅποτε δίδαξαν τὴν ἀρμονικὴ καὶ δημιουργικὴ γλῶσσα μας στοὺς ἀπογόνους τους, ὅπως εἶχαν κάνει κι οἱ δικές τους προγιαγιάδες διαδοχικὰ στὶς μαῦρες μέρες τῆς ἱστορίας μας, κατὰ τὸ «παρὰ τοῖς πολλοῖς τὸ ἐλληνίζειν», στὶς σπηλιές, ὅπου εἶχαν βρεῖ καταφύγιο μὲ τὰ ἐγγόνια τους. Δὲν εἶναι λίγες, ἄλλωστε, οἱ περιπτώσεις ποὺ τὶς ἄρπαξαν ἀπ' τὰ μαλλιά, ὅπως τὰ ἔχουν διηγηθεῖ οἱ ἴδιες...

Ὅσο γιὰ τὸν Δημαρᾶ, ἀποκάλυψε τὸν φόβον του, ὅτι τὴν οἰκτρὰ ἀποτυχία τοῦ σχεδίου του, ἀκολουθοῦσε ἴσως ἡ λογοδοσία του... Αὐγούστος, 2025